

БЕЗ ЗНАНЬ ПРО СЕБЕ «МИ – НЕ МИ» (ДО 75-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЛЕОНІДА КИРИЛОВИЧА ТОКАРЯ)

Заголовок цього есе запозичений із влучної назви однієї з багатьох статей знаного українознавця, кандидата історичних наук, доцента, завідувача відділу історичних та теоретико-методологічних проблем українознавства НДІУ МОН України Леоніда Кириловича Токаря, якому 1 жовтня 2009 р. виповнюється 75 років від дня народження. Справді, без українознавства як цілісної системи знань про Україну та українство українці не можуть самопізнати себе, досягнути свою минувшину, осмислити сьогодення і спрогнозувати день завтрашній, усвідомити себе як націю та її місію в сучасному динамічному світі. Шлях Леоніда Кириловича до українознавства – типовий для тих пострадянських суспільствознавців, котрі не мислили догматично, не були зациклені на мертвих стереотипах ідеології тоталітаризму і виявилися спроможними по-новому підійти до аналізу й оцінок суспільно-політичних, соціальних та культурних процесів українського буття, однознано стати на підтримку національно-державницького відродження України. Цей шлях був складним і суперечливим, але його базовим підґрунтям стали любов до рідної землі, до свого народу, небайдужість до долі України та її історичного покликання, а також належна теоретична підготовка, життєвий і творчий досвід, моральні орієнтири.

Леонід Токар народився в селянській родині у важкому 1934 р., коли Україна тільки почала оговтуватись від катастрофічних наслідків голодомору, який не оминув і його рідне село Бабенківка-2 Каланчацького району Херсонської області. Батько – Кирило Іванович – і мати – Пелагея Йосипівна, хлібороби з діда-прадіда, працювали у місцевому колгоспі. Окрім Леоніда, що був найменшим, вони виховували ще четверо старших дітей: сестер Любу (1918) та Віру (1930) і двох братів – Олексія (1921), який загинув у перший рік Великої

Вітчизняної війни, та Михайла (1925). Війна залишила глибокий слід у свідомості хлопчика, зробила його не по літах дорослішим і кмітливішим. Разом з однолітками він навіть намагався долучитися до акцій спротиву гітлерівцям. Через окупацію краю Леонід, будучи «переростком», на два роки пізніше пішов до школи. Навчався сумлінно, з інтересом і зарекомендував себе творчою особистістю з нестандартним мисленням. Не випадково однокласники називали його «філософом», пророкуючи йому велике майбутнє. Помітний вплив на формування світогляду майбутнього науковця, в тому числі історичних та українознавчих зацікавлень, справили директор школи, літературознавець Дмитро Кличановський, вчитель історії Олександр Заготов та інші педагоги.

Леонід Кирилович нерідко згадує тяжке дитинство в часи повоєнного лихоліття, голодні 1946–47 роки. В цей час довелося йому поєднувати навчання в школі з працею в колгоспі «Перше травня», допомагати батькам по господарству. Він не цурався ніякої роботи: ще й не виповнилося 13 років, як став працювати причіпником на тракторі. Здобувши середню освіту в 1954 р., Леонід вирішив продовжити навчання на філософському факультеті Московського університету. Він успішно склав вступні іспити, та не був зарахований, оскільки не мав трудового стажу. Невдача не зламала хлопця: він багато читав, продовжував трудитися, в 1955–1957 роках проходив армійську службу в артилерійських військах в м. Котовську, біля Одеси, а після демобілізації з армії працював у колгоспі «Заповіт Ілліча» Каланчацького р-ну, завідував Гаврилівським сільським клубом. Деякі односельчани й досі пам'ятають енергійного юнака, який із запалом взявся за ремонт приміщення, створення колективів художньої самодіяльності, організацію дозвілля сільської молоді. В районі

У складі волейбольної команди, 1971 р.

заговорили про ініціативного завідувача клубом і активного секретаря комсомольської організації; а тут розгорталася хрущовська «відлига», потрібні були нові, молоді й освічені кадри. Так доля привела Леоніда на комсомольську і партійну роботу в Каланчацький район, згодом – на посаду літературного редактора районної газети «Червоний Перекоп». Робота подобалась, але відчувався брак фахових знань. Тому рекомендація поїхати на навчання на факультет журналістики Київської вищої партійної школи при ЦК Компартії України припала до душі. Це був надзвичайно важливий етап у житті майбутнього українознавця. Лекції провідних українських журналістів, практика в засобах масової інформації, спілкування з людьми в трудових колективах, відвідування київських старожитностей, музеїв, мистецьких закладів – все це справило глибокий вплив на формування світоглядних орієнтирів і моральних цінностей Леоніда Кириловича. Після закінчення навчання його чекала партійна робота в Чаплинці на Херсонщині, пізніше – в м. Києві, але не покидала давня мрія зайнятися науково-дослідницькою діяльністю.

Рубіжне значення для реалізації цієї мети, для становлення Л. Токаря як науковця мало навчання у 1969–1972 роках в аспірантурі Академії суспільних наук. Він намагався якомога повніше скористатися унікальним шансом перебування в Москві для свого теоретичного і методологічного зростання, наполегливо працював у бібліотеках, архівах, студював не тільки марксизм, але й німецьку класичну філософію, читав, як тоді говорили, «товсті журнали». Науковець підготував цікаве дисертаційне дослідження під керівництвом відомого історика партизанського руху А. Юденкова, присвячене стратегії і тактиці революційної боротьби в період реакції. До речі, Леонід Кирилович запропонував іншу тему, пов'язану з національно-визвольним рухом на Україні, але вона не була підтримана кафедрою. Після закінчення Академії й успішного захисту дисертації перед молодим ученим відкривалася можливість зробити партійну кар'єру, та він прагнув зосередитись на науково-педагогічній ниві. Упродовж 15 років займався викладацькою роботою: спочатку на кафедрі партійного будівництва, а згодом – політичних партій та історії України Київського інституту політології і соціального управління, брав участь у науковому та громадському житті.

Л. Токар з інтересом зустрів перебудовні процеси, а відтак проголошення державного суверенітету і відновлення незалежності України, хоча й усвідомлював неминучість змін в особистому житті, особливо після заборони КПУ і закриття ВПШ. Враховуючи великий науково-педа-

гогічний досвід, належну теоретичну підготовку, йому було запропоновано перейти на роботу до Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, в рамках якого з ініціативи проф. П. Кононенка створювався Інститут українознавства. В 1992 р. він став його співробітником, був завідувачем сектору, заступником директора з наукової роботи і ось уже понад **десять** років – завідувач відділу історичних та теоретико-методологічних проблем українознавства.

Разом з директором П. Кононенком, іншими співробітниками НДІУ Л. Токар багато зробив для становлення Інституту як науково-дослідної установи як у рамках Київського національного університету імені Тараса Шевченка, так і в структурі МОН України (з 2000 р.) – для розроблення його статутних документів, визначення проблематики наукових досліджень, опрацювання теоретичних і методологічних засад українознавства і категоріального апарату науки, для підготовки наукових кадрів, навчальних програм з українознавства для різних ланок загальної та спеціальної освіти, забезпечення видавничої діяльності, налагодження зв'язків з іншими науково-дослідними і навчальними установами та з громадськістю. Принагідно нагадаємо, що він був у числі тих науковців, хто виступив на захист українознавства в другій половині 1990-х років, активно опонуючи спробам його приниження, дискредитації, а то й заперечення, переконливо доводив безпідставність намагань деяких авторів довести недоцільність його виокремлення в окрему науку і навчальну дисципліну. Не є таємницею, що дехто й сьогодні все ще сприймає українознавство на рівні знань про український фольклор, етнографію, в кращому разі – як народознавство.

В числі вагомих результатів роботи Л. Токаря на ниві українознавства стала підготовка та публікація науково-бібліографічного покажчика «Українознавство» (у 2 томах, 4 книгах), участь у розробленні навчальних програм «Українознав-

З дружиною Галиною та сином Сергієм, 1980 р.

ство» для вищих закладів освіти»; «Українознавство: навчальна програма підвищення кваліфікації працівників галузі освіти», колективної монографії «Українознавство в системі освіти м. Києва». У наступні роки під керівництвом Леоніда Кириловича та за його особистою участю співробітники очолюваного ним відділу завершили створення «Нарисів історії українознавства», науково-понятійного довідника «Українознавство», продовжують підготовку фундаментального дослідження «Українознавство в іменах», а також колективної монографії «Громадянське суспільство: українознавчий вимір» тощо.

Свій ювілей Леонід Кирилович зустрічає щедрим дослідницьким ужином. Він має понад **110** опублікованих наукових праць, у тому числі: 2 монографії і близько ста наукових статей, більшість з яких підготовлена і оприлюднена за час роботи в НДІУ. Його українознавчі студії за тематикою актуальні і багатопланові, вони охоплюють ключові проблеми історії, теорії і методології українознавства, його джерельної бази. Умовно їх можна згрупувати за п'ятьма напрямками. **По-перше**, це праці, безпосередньо присвячені з'ясуванню сутності українознавства, його предмета, об'єкта, джерельного забезпечення, періодизації, категоріально-понятійного апарату [1]. У статтях «Актуальні питання теорії та методології українознавства як науки», «Проблеми теорії і методології українознавства у дослідженнях українознавців ХХ ст.», «Об'єкт і предмет українознавства», «Джерельна база українознавства: стан та тенденції розвитку», «Українознавство в системі наукових і навчальних дисциплін», «Без знань про себе «ми – не ми» (Про українознавство як науку і навчальну дисципліну)» та ін. дослідник не тільки солідаризувався з концепцією українознавства (опрацьованою П. Кононенком) як цілісної науки і як методології освіти та виховання, але й конкретизував ряд її положень. Його бачення українознавства як інтегрованої системи знань про Україну та українство зосереджені у таких концептах, як природа, етнос, мова, етнонаціональні, соціальні відносини, суспільне, державне життя, економіка, культура тощо. У цих сферах проявляється людська сутність. Відповідно й наукове пізнання (самопізнання) людини, спільноти має відбуватися за тим самим принципом, тобто системно і комплексно. Автор обстоює думку про те, що українознавство виростає з його центрів у загальному річищі інтеграції знань як визначальної тенденції сучасного етапу розвитку науки. Воно розвивається в органічній єдності усіх центрів, інтегруючи та синтезуючи надбаня галузевих наук.

Особиста заслуга Леоніда Кириловича полягає в тому, що він послідовно і наполегливо доводить значення українознавства як комплексної науки самопізнання та самотворення українського народу. «Українознавство, – наголошує вчений, – це наука пізнання і самопізнання феномена українства, законів, досвіду й уроків його життєдіяльності». Науковець запропонував ряд оригінальних підходів до з'ясування питань теорії й методології науки самопізнання українського народу, зокрема щодо визначення об'єкта і предмета українознавства. Одним з перших у вітчизняній історіографії він комплексно дослідив процес осмислення і визначення об'єкта і предмета українознавства; історіософії науки самопізнання; співвіднесення таких явищ і понять, як «українознавство», «україністика», «україніка»; обґрунтував зміст, структуру, принципи україно-

З донькою Юлею і сином Сергієм, 2006 р.

знавства та ін. Велику увагу приділяє дослідник забезпеченню єдності, взаємодії та взаємовпливів об'єктивних факторів буття народу й основних напрямків розвитку науки його самопізнання, її трансформації в напрямі дедалі повнішого осмислення закономірностей етногенезу українців.

З'ясовуючи завдання українознавства, Л. Токар ставить на перше місце світоглядні питання, розроблення теоретико-методологічних підвалин процесу самопізнання, самотворення й самореалізації народу, вироблення наукових основ стратегії соціальної дії для реалізації визначених мети і завдань.

По-друге, важливе місце у працях Л. Токаря займає дослідження пізнавальної, освітньої та світоглядної функцій українознавства, його інструментарію [2]. Статті «Біля витоків національної школи і освіти», «Зміст українознавства: системно-функціональний підхід до структурування знань», «Українознавство в розвитку національної освіти та виховання», «Українознавство як засіб національної самоідентифікації, основа розвитку духовності українського народу» та ін. містять великий аналітичний матеріал про унікальне, нічим не заміниме покликання українознавства і його місце в системі науки. «Серцевинним в українознавстві є вивчення закономірностей, досвіду й уроків життєдіяльності українського народу, розвитку його етнічної території і країни як єдиного цілого». При цьому він виводить дві основні групи законів: а) закони розвитку України й українського народу як цілого; б) закони розвитку самої українознавчої науки. Автор вбачає в українознавстві методологію системного пізнання України й українства як цілісності, як явища самотнього і самодостатнього. Розглядаючи структуру і функції науки самопізнання українців, він переконливо доводить зростаючу роль українознавства в усій системі наук і навчальних дисциплін. Науковець разом з іншими співробітниками Інс-

титуту активно і наполегливо обстоює доцільність і виправданість включення українознавства до державного стандарту освіти, цільової підготовки фахівців, створення відповідних кафедр у всіх вишах.

По-третє, Л. Токарю належить помітний внесок в обґрунтування сутності національної ідеї на тлі українознавства [3]. З цього погляду заслуговують на увагу його публікації: «Національна ідея в самопізнанні й самотворенні українського народу», «Національна ідея як внутрішня сутність і самовираження нації», «Чому і як освіта та виховання мають стати національними», «Не заблукати в орієнтирах ідентифікації та самоідентифікації» та ін., які істотно збагачують концептуальні підходи П. Кононенка та інших дослідників, з одного боку, до сутності національної ідеї і ролі українознавства в її формуванні та реалізації, а з другого – в з'ясуванні значення національної ідеї для осмислення сутності і функцій українознавства. В його працях йдеться не лише про наукове осмислення національної ідеї як явища або поняття, але й про пошуки адекватних відповідей на виклики часу, в тому числі: про вибір шляху, напрямів, засобів розвитку, усвідомлення та визначення специфіки прояву національних інтересів в умовах глобалізації, з'ясування підґрунтя, на якому твориться і розвивається духовність українського народу. Автору цих рядків свого часу доводилось писати про доробок Л. Токаря в царині студіювання національної ідеї [4]. Наші погляди на сутність національної ідеї як способу самовираження нації, історично вироблені і науково обґрунтовані духовні основи буття народу збігаються або близькі, оскільки вбачаємо в ній цілісне, інтегративне, комплексне явище, яке відтворює не тільки сутність цілого, але і його структуру, ієрархію і взаємозалежність її компонентів, є основою методології науки про нього.

Особливу роль науковець відводить консолідуючій ролі українознавства для українського державотворення, оскільки саме воно спроможне, з одного боку, науково прояснити причини соціально-політичної, етнічної, релігійної і правової розбалансованості суспільства, кризових явищ в економіці та духовності, міжрегіональних протиріч та спекуляцій навколо них, а з другого – запропонувати концептуальну програму дій, спрямованих на забезпечення єдності, цілісності, скоординованості політики влади і громадськості в реалізації історичної місії українського народу.

По-четверте, Л. Токар плідно займається дослідженням українознавчого бачення важливих питань минулого і сучасного в історії українського народу, зокрема Української революції 1917–1921 років, трансформації українського суспільства та побудови національної держави [5]. З цього погляду варті уваги його статті «Досвід та історичні уроки діяльності Центральної Ради і український державотворчий процес», «Історичне значення та уроки IV Універсалу», «Національна держава – і мета, і покликання», «Громадянське суспільство: українознавчі виміри», в яких аналізуються історичні уроки державотворення, причини прорахунків і невдач. Головним з цих уроків, на його погляд, є те, що не можна утвердити національну державу, відстояти її незалежність, не розв'язавши корінних питань життєдіяльності народу. В монографії та статтях автора глибоко й професійно розглядаються й реконструюються складні і суперечливі явища та події Української революції, а також сучасності; в них проявляється здатність дослідника аргументовано, чітко й зрозуміло розкривати логіку історичного процесу. Творчо застосовуючи системний підхід до подій

не лише в просторі, а й у часі, проводячи історичні паралелі між минулим і сьогоденням, Л. Токар у своїх роботах приходять до логічного і аргументованого висновку про те, що незалежна Українська держава могла і може відбутися лише на основі широкої всенародної її підтримки, усвідомлення народом національної держави як вирішального чинника утвердження суверенності нації у всій повноті її життя.

По-п'яте, це персоналістичні дослідження Л. Токаря [6]. З огляду цієї проблематики вартісними є публікації «Духовна спадщина П. Куліша як джерело українознавства», «Не можна пізнати світ, не пізнаючи себе самого (до 75-ліття Ігоря Валентиновича Бичка)» та ін. У них автор показав вміння об'єктивно і всебічно осмислювати життєвий і творчий шлях, аналізувати внесок в українознавство не лише діячів минулого, але й сучасників. Майже у кожній праці він апелює до давньоукраїнських і козацьких літописців, до творчості видатних мислителів України і світу, популяризує їх ідеї, застосовує їх дослідницький досвід. Йдеться про твори Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Грушевського, В. Винниченка, Є. Маланюка, В. Вернадського.

Загалом Л. Токарю належить понад 80 наукових статей безпосередньо з українознавчої проблематики, які, взяті в сукупності, мають важливе значення для розроблення наукових засад українознавства, його теорії та методології. Крім того, низка авторських студій представлена на сайті НДІУ (www.rhus.kiev.ua) [7], що зробило їх доступними для досить широкого кола науковців, учителів, студентів та учнів.

Володіючи непересічним інтелектуальним потенціалом, природними організаційними здібностями та опановуючи сучасні методи наукових досліджень, Леонід Кирилович демонструє високу професійну здатність до глибокого і всебічного аналізу та синтезу суспільних процесів, явищ, а також джерел українознавства як головної умови осмислення і формування його як системи наукових інтегративних знань, як синтетичної науки. Він зумів згуртувати колектив відділу і сконцентрувати його дослідницькі зусилля на дослідженні актуальних і найменш вивчених або й зовсім не з'ясованих аспектів українознавства, вдало застосовуючи при цьому найефективніші організаційні засоби та наукові методи. У своїй роботі завідувач опирається на ініціативу співробітників відділу – члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук В. Солдатенка, докторів наук Т. Бевз, Я. Калакури, наукових співробітників І. Краснодемської, С. Губського, В. Лазаревої – та аспірантів відділу. Нині під керівництвом і за участю Л. Токаря готуються до видання фундаментальні праці: «Нариси історії українознавства», «Наукові основи українознавства», понятійно-термінологічний довідник «Українознавство». Водночас він продовжує розширювати межі своїх наукових зацікавлень, опрацьовує концептуальні засади та визначає структуру нових наукових досліджень: «Українознавство в іменах», «Українознавство і побудова громадянського суспільства в Україні», «Концептуальні, теоретичні та понятійно-термінологічні основи розвитку українознавства в ХХІ ст.». Л. Токар надає велику допомогу молодим науковцям, скеровує роботу аспірантів. Нещодавно рекомендоване до захисту дисертаційне дослідження І. Краснодемської «Внесок вчених української діаспори європейських країн у розвиток українознавства», завершують роботу над

дисертаціями Т. Ермашов («Науково-публіцистична спадщина Сергія Єфремова в становленні та розвитку українознавства»), Ю. Понур («Національні інтереси українського народу (конкретно-історичний аспект)») та Л. Плотникова («Українська мова як визначальний чинник у самопізнанні й самотворенні народу»).

Як учений-дослідник і завідувач відділу історичних та теоретико-методологічних проблем українознавства Л. Токар органічно поєднує в собі необхідні якості організатора науки і вченого-дослідника, що знаходить свій вияв у постійному творчому пошуку, в розробленні концепцій та плануванні наукових досліджень, зосередженні уваги науковців відділу на найбільш важливих, складних і малодосліджених напрямках розвитку науки українознавства. Брав активну участь у підготовці й проведенні 17 щорічних міжнародних науково-теоретичних, методологічних і практичних конференцій, присвячених стану, проблемам та перспективам розвитку українознавства, на яких отримали належну експертну оцінку й наукові здобутки відділу та його керівника.

За активної участі Леоніда Кириловича відбувається розширення впливу українознавчого наукового доробку на сфери освіти, культури, виховання, зокрема, через лекційні курси, публікації в журналі «Українознавство», у збірниках наукових праць НДІУ, виступах у засобах масової інформації, через систему перепідготовки педагогічних кадрів. У такий спосіб проходить експертиза і впровадження на практиці отриманих результатів наукових досліджень і публікацій в галузі теорії й методології українознавства, в т.ч. й тих, що мають безпосереднє відношення до становлення українознавства як науки і навчальної дисципліни. Доречно нагадати, що Л. Токар бере участь у педагогічній та навчально-методичній роботі, він є одним із авторів 2 навчальних програм з нормативної дисципліни «Українознавство» для вищих закладів освіти» (1997) та програми «Українознавство» для курсів підвищення кваліфікації вчителів та викладачів українознавства (2005). В 1997–1998 роках за його сприяння (як декана) при НДІУ функціонував факультет українознавства, здійснюючи навчання вчителів і викладачів з метою набуття другої спеціальності – викладача українознавства.

Внесок Л. Токаря в розроблення історичних, джерельних та теоретико-методологічних засад українознавства і впровадження його наукового доробку в системи освіти, культури, державотворення належно оцінені громадськістю і державою: у 2004 р. він був нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України; у 2005 р. – знаком Міністерства освіти і науки України «За наукові досягнення», в 2007 р. – знаком Петра Могили, в 2008 р. – знаком «Відмінник освіти».

Пошановуючи науковий доробок Л. Токаря, принагідно зазначимо, що українознавчі студії ювіляра співзвучні з його громадянською позицією, людськими якостями і моральними цінностями, які він сповідує. Знаючи його з радянських часів і працюючи разом з ним упродовж багатьох років, переконуємось, що це – високоосвічена і винятково працьовита, скромна і принципова, чуйна і доброзичлива людина, хороший товариш і добрий сім'янин. На жаль, він рано залишився удівцем (дружина Галина Іванівна померла у 1985 р.), але все зробив для того, щоб син Сергій і дочка Юля були зігріті родинним теплом, отримали належне виховання і вищу освіту, знайшли себе у житті. Так, Сергій і невістка Олена захистили ди-

сертації і стали кандидатами біологічних наук. Леонід Кирилович – людина різнобічна, він знаходить час і для садово-дачних робіт, і для спілкування з друзями.

Отже, Л. Токар належить до числа активних сподвижників новітнього українознавства, подвижницька праця і творчі зусилля, запальне й емоційне слово якого служать Україні, її самоствердженню в часопросторі. Підготовлені та опубліковані ним праці мають важливе теоретичне, методологічне і пізнавальне значення для подальшого осмислення основ і функцій українознавства як науки і навчальної дисципліни, для його впровадження в усі ланки системи національної освіти, для підготовки нового покоління науковців-українознавців. Його творчий доробок уже працює на інтелект нації, він використовується у викладанні курсів з історії України, українознавства, народо- і краєзнавства у середніх і вищих навчальних закладах, на нього спираються аспіранти, студенти, учні. Концентровано оцінюючи наукові надбання ювіляра, можна відзначити, що в них дістали відображення концептуальні та теоретичні засади українознавства, визначення його предмета й методів, принципів взаємодії українознавства з галузевими науками, сучасні методологічні підходи до процесу пізнання й самопізнання українського народу. Науковець багато зробив для розкриття українознавчого розуміння національної ідеї як внутрішньої сутності й самовираження нації, методології її дослідження, визначення пріоритетів і чинників розвитку та засобів реалізації. В студіях вченого знайшли відображення історичний досвід, закономірності та найважливіші уроки формування та життєдіяльності української етнонації, її території, процесів державотворення, розбудови громадянського суспільства, особливості розвитку освіти, культури та духовності народу. Як справедливо зазначив О. Ярошинський, праці Л. Токаря сприяють осмисленню нової парадигми українознавства як синтетичної науки, як єдиної системи наукових знань про Україну та її народ у їх часопросторовому вимірі [8].

Побажаймо ж нашому колезі-українознавцю – вельмишановному і дорогому Леоніду Кириловичу Токаря, який перебуває в розквіті творчих сил, – нових наукових здобутків та збереження наснаги, довголіття, доброго здоров'я, радощів і щастя в дітях та онуках!

ЛІТЕРАТУРА

1. Токар Л. К. Історіографія українознавства як чинник становлення і розвитку наукової системи знань // Вісник Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. Українознавство. – Випуск II. – К., 1997. – С. 19–24; Його ж. Проблеми теорії і методології українознавства в дослідженнях українознавців ХХ ст. // Україна, українці, українознавство у ХХ ст. в джерелах і документах: Зб. наук. праць: У 2-х ч. – К.: НВЦ «Наша культура і наука», 1999. – Ч. 1. – С. 40–51; Його ж. Актуальні питання теорії та методології українознавства як науки // Українознавство – наука самопізнання українського народу. – К., 2001. – С. 24–27; Його ж. Джерельна база українознавства: стан та тенденції розвитку // Науковий вісник. – № 24. – Січень–травень. – 2001. – С. 46–61; Його ж. Об'єкт і предмет українознавства // Українознавство. – 2001. – Ч. 1. – С. 25–34; Його ж. Досвід і уроки буття в самопізнанні та самотворенні українського народу // Українознавство. – 2002. – Ч. 3. – С. 56–63; Його ж. Українознавство в системі наукових і навчальних дисциплін // Українознавство. – № 2–3 (7–8). – 2003. – С. 46–49; Його ж. Історична думка в дзеркалі української історіографії // Українознавство. – Ч. 1–2. – 2004. – С. 151–152; Його ж. Без знань про себе «ми – не ми» (Про

українознавство як науку і навчальну дисципліну // Урок української. – 2006. – № 8–9. – С. 40–43 та ін.

2. Токар Л. К. Біля витоків національної школи і освіти // Вісник Київського ун-ту. Серія «Українознавство». – К., 1999. – Вип. 3; Його ж. Українознавство як засіб національної самоідентифікації, основа розвитку духовності українського народу // Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молоді. — К.: Знання, 2001. – С.523–529; Його ж. Українознавство в розвитку національної освіти та виховання // Українознавство. – № 1 (6). – 2003. – С. 173–176; Його ж. Зміст українознавства: системно-функціональний підхід до структурування знань // Зб. наук. праць НДІУ. – К.: Міленіум, 2005. – Т. IV. – С. 24–32; Його ж. Науковий інструментарій українознавства: «українознавство»; «україністика»; «україніка»; «зміст українознавства»; «самопізнання» // Українознавство. – 2006. – № 2. – С. 85–92; Його ж. Науковий інструментарій українознавця // Українознавство. – 2008. – № 1. – С.103–105 та ін.

3. Токар Л. К. Національна ідея в самопізнанні й самотворенні українського народу // Урядовий кур'єр. – 2002. – 7 листопада. – С. 16–17; Його ж. Національна ідея як внутрішня сутність і самовираження нації // Зб. наук. пр. НДІУ. – К., 2003. – Т. I. – С. 161–173; Його ж. Чому і як освіта та виховання мають стати національними // Уряд. кур'єр. – 2003. – 4 квітня; Його ж. Не заблукати в орієнтирах ідентифікації та самоідентифікації // Віче. – № 10. – 2004. – С. 65–69; Його ж. Самоідентифікація в системі самопізнання й самотворення народу // Українознавство. – № 1–2. – 2004. – С. 164–169 та ін.

4. Калакура Я. С. Національна ідея очима українознавця (До 70-річчя Леоніда Токаря) // Українознавство. – 2004. – № 1–2. – С.161–163.

5. Токар Л. К. Досвід та історичні уроки діяльності Центральної Ради і український державотворчий процес //

Матеріали наук. конф. 20 березня 1997 р. (у 2-х ч.). – К., 1997. – Ч. II. – С.280–285; Його ж. Історичне значення та уроки IV Універсалу // Історія України. Маловідомі імена, події, факти // Зб. статей. – Випуск V. – К., 1999. – С. 136–141; Його ж. Громадянське суспільство: українознавчі виміри // Зб. наук. праць НДІУ. – К.: Міленіум, 2004. Т.III. – С. 44–62; Його ж. Національна держава – і мета, і покликання // Віче. – 2005. – № 3–4. – С. 40–44; Його ж. Українознавство і проблеми консолідації українського народу // Українознавство. – 2007. – № 3. – С. 68–73; Його ж. Українознавство в період побудови незалежної Української держави // Українознавство. – 2007. – № 2. – С. 78–88 та ін.

6. Токар Л. К. Духовна спадщина П. Куліша як джерело українознавства // Творчі та ідейні шукання П. О. Куліша в контексті сьогодення: Зб. наук. праць до 180-річчя від дня народження П. Куліша / За заг. ред. П. П. Кононенка та І. С.Плюща. – К.: МП «Леся», 2000. – С. 75–82; Його ж. Не можна пізнати світ, не пізнаючи себе самого (До 75-ліття Ігоря Валентиновича Бичка) // Українознавство. – 2006. – № 3. – С. 50 та ін.

7. Токар Л. К. «Теорія українознавства»; «методологія українознавства»; «історіософія українознавства»; «принципи українознавства»; «концентри українознавства»; «науковий інструментарій українознавця» та ін. // www.rius.kiev.ua

8. Ярошинський О. Теоретичні розробки вчених Науково-дослідного інституту українознавства з проблем розвитку українознавчої науки та їх практична цінність: Хроніка 2008 року // Українознавство. – 2009. – № 1. – С. 74–88.

Ярослав КАЛАКУРА

доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу
історичних та теоретико-методологічних
проблем українознавства НДІУ